

Ištrauka iš Onos Pleirytės-Puidienės *Mano gyvenimo knygos*

BIRUTĖ AVIŽINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/050gfgn67>

aviziniene@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0001-6932-0019>

Pagrindinis Onos Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės (1882–1936) tekstas, savotiškas raktas į šios asmenybės kūrybą, gyvenimą ir epochą, kurioje jai teko veikti, yra *Mano gyvenimo knyga* – beveik visą gyvenimą rašytas dienoraštis. Išlikusi jo dalis apima laikotarpį nuo 1905 m. rudens, kai dvidešimt trejų jauna, savimi pasitikinti, gyvenimo džiaugsmo ir optimizmo kupina moteris atvyko į Vilnių dirbti pirmojo lietuviško dienraščio *Vilniaus žinios* redakcijoje, iki 1929 m. vasario, kai ligota rašytoja, nedarnios šeimos motina ir žmona, dvasinių ir fizinių negalavimų atskirta nuo aktyvios veiklos, svarsto, kad geriau jau jai mirti. Pleirytės-Puidienės dienoraštyje fiksuojama ne tik privatus kasdienis gyvenimas, bet ir aktyvios visuomenininkės žvilgsniu regimi ir vertinami tos dienos įvykiai: sutikti žmonės, išgirsti gandai, anekdotai – visa tai, ką galime vadinti asmenine modernios Lietuvos Respublikos kūrimosi ir gyvavimo, taip pat Rusijos revoliucijos ir pilietinio karo istorija.

Pleirytė-Puidienė juto nepaprastai stiprų poreikį fiksuoti savo gyvenimo aplinkybes ir išgyvenimus. Rašė reguliariai, kas kelias dienas, į tomiais numeruojamus storus sąsiuvinčius; neturėdama jų po ranka, mintis fiksavo ant atskirų lapų, kuriuos paskui perrašydavo. Dienoraščiui laiko atrado net tuoktuvų dieną, 1906 m. birželio 25 d. įrašė: „Užbėgau trumpai valandėlei į savo kambarį, kad

Received: 15/11/2024. **Accepted:** 28/11/2024.

Copyright © 2024 Birutė Avižinienė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

nusiėmus velioną su mirtų vainiku ir kad užrašius savo gyvenimo knygon dar kelis vaikystės žodžius“ (Pleirytė-Puidienė 1938: 156, 5). O 1907 m. birželio 4 d. prasidėjus sėrėmiams dienoraštyje pasveikino jau keliaujantį į pasaulį pirmagimį: „Turiu skubėti, vis dažniau ir dažniau atsitraukdama. Jei tai paskutinis lapas – būk palaimintas, mažulėli, kurs ateisi!.. ...būk laimingas!..“ (Pleirytė-Puidienė 1938: 188, 5). Antroje gyvenimo pusėje dienoraštis vis labiau tapo psichologine kompensacija: negalint realizuotis tikrovėje, čia kreipiamasi į idealų ateities skaitytoją, intelektualiai rimtesnį ir kultūringesnį, galintį geriau suprasti ir rašytojos kūrybą, ir jos asmenines dramas.

Deja, *Mano gyvenimo knygos* herojės susitikimas su ateities skaitytoju – mūmis – komplikuoatas, mat visas dienoraščio tekstas iki šiol nerastas, nors autorė jį labai saugojo ateities kartoms. Dienyno sąsiuvinius rūpinosi išsaugoti pilietinio karo suirutės apimtoje Rusijoje: 1920 m., nebūdama tikra, ar pavyks grįžti į tėvynę, perdavė bičiuliui čekų kariui Frankui Mytyskai visą iki to laiko rašytą dienoraštį. Įduoti sąsiuviniai drauge su ištikimu draugu iš Vladivostoko per Ramųjį vandenyną, JAV apkeliavo beveik visą Žemės rutulį, pasiekė Čekoslovakiją ir grįžo į autorės rankas. Sunumeruotus dienoraščio tomus mirtinai, kaip manė, apsigusi rašytoja XX a. 3-io dešimtmečio pabaigoje atidavė į Vaižganto „Rašliavos muziejų“, vėliau, sveikatai pagerėjus, juos atsiėmė. 1932 m. atsiminimuose apie Maironį Pleirytė-Puidienė užsimena: „Dar gyva muziejaus archyvan jau buvau atiduota...“ (Vaidilutė 1935: 463). Sklandų dienoraščio perdavimą ateities kartoms komplikavo geri vyriausiojo jos sūnaus Algirdo Puidos norai: po rašytojos mirties 1936 m. spalio 12 d. VDU Humanitarinių mokslų fakulteto muziejus iš jo gavo visus 12 Pleirytės-Puidienės dienoraščio tomų, tačiau po kurio laiko 7 tomus iš 12 (beveik visą lietuviškai rašytą dienoraštį) sūnus atsiėmė ir ėmė rūpintis jų publikavimu spaudoje (VDU Bibliotekos rankraščių inventorių 1936: 6). Taip 1938–1939 m. *Lietuvos žiniose* pasirodė 1905–1909 m. dienoraščio ištraukos, apimančios gyvenimo periodą Vilniuje ir Šiauliuose, o 1939 m. *Naujojoje Romuvoje* – epizodas iš Puidų gyvenimo 1925 metais. Dienoraščio skelbimą nutraukė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Algirdo Puidos atsiimti Vaidilutės dienoraščio sąsiuviniai vis dar nerasti, greičiausiai jie yra dingę karo sūkuryje, juolab kad ir publikacija besirūpinusį rašytojos sūnų 1941 m. sušaudė vokiečiai.

Sūnaus nepaimti dienoraščio tomai iš VDU 1948 m. buvo perduoti į VU biblioteką. Iš čia saugomo *Mano gyvenimo knygos* autografo skelbiama ir ši ištrauka (Pleirytė-Puidienė 1917–1919: 73–93). Čia publikuojamas fragmen-

tas – šeši nuoseklūs dienoraščio įrašai iš 1918 m. birželio ir liepos mėnesių, Pleirytei-Puidienei su mažamečiais vaikais (rašymo momentu vyresniajam Algirdui – vienuolika, dvyniams Sigurdui ir Mimosai – septyneri) gyvenant Čeliabinske. Pasirinkta publikuoti ištrauka skelbiama pirmą kartą, be to, ji gerai atspindi rašytojos dienoraščio pobūdį, dvi nuolat tekste susipinančias temines linijas: asmeninio gyvenimo siužetą bei atidžiai stebimus ir vertinamus visuomeninius įvykius. Publikuojamame tekste ryški ir jas integruojanti rašančiosios tapatybė, jos požiūris į fiksuojamus dalykus: aplinkos, savęs vertinimas, perteikiantis ir asmenybės tapsmo istoriją.

Į Rusijos Užuralės miestą Čeliabinską rašytojos vyras Kazys Puida iš Šiaulių atvažiavo dar 1912 m., po metų čia persikėlė ir žmona su vaikais. Skelbiamame fragmente jau regėti įvykusi drama: Puida 1916 m. rugpjūtį paliko šeimą ir išvyko dirbti į Peterburgą, kur buvo mobilizuotas, nuo 1917 m. įsidarbino Karinio aprūpinimo ministerijoje metalo tiekimo viršininku. Aplankiusi vyrą Maskvoje 1917 m. gruodžio pabaigoje, jo bute Pleirytė-Puidienė rado kitą moterį... „Ant praeities statau didelį juodą tašką...“, – įrašė į dienoraštį, ir, nors su sutuoktiniu nebuvo oficialiai išsiskyrusi, su vaikais gyveno atskirai ir vertėsi savarankiškai (Pleirytė-Puidienė 1917–1919: 57). Dar vienas skaudus smūgis – kraujoplūdžiu susirgo įgimtą širdies ydą turintis sūnus Sigurdas.

Šie asmeniniai išgyvenimai aprašomi vis dramatiškėjančiomis pilietinio karo aplinkybėmis. Po 1917 m. Vasario revoliucijos Rusijoje kilo pilietinis karas tarp bolševikų (raudonųjų) ir jų priešininkų (baltųjų). Antibolševikinės jėgos buvo nevienalytės. Pleirytė-Puidienė daugiausia susidūrė su viena iš jų – 1918 m. kovą Čeliabinske pasirodė nežinomi kariai su skiriamaisiais raudonais ir baltais ženklais – vadinamasis Čekoslovakų korpusas Rusijoje – karinis junginys, suformuotas 1917 m. birželį Čekoslovakų nacionalinės tarybos Paryžiuje ir Rusijos Laikinosios vyriausybės susitarimu. Šios iš čekų ir slovakų sudarytos ginkluotosios pajėgos siekė laimėti Sąjungininkų paramą čekų ir slovakų valstybės nepriklausomybei nuo Austrijos imperijos ir Vengrijos karalystės. Po Spalio perversmo šie kariai ėmė evakuotis Transsibiro magistrale Vladivostoko link, iš ten turėjo grįžti į tėvynę. Pakeliui Čekoslovakų korpusas ėmė, kaip sako dienoraščio autorė, „valyti“ geležinkelio liniją – nustumė bolševikus ir, užėmę daugelį Pleirytės-Puidienės dienoraštyje minimų Pavolgio, Uralo, Sibiro miestų, padėjo antibolševikinėms rusų jėgoms šiose teritorijose nuversti sovietų valdžią, prisidėjo prie Laikinosios Sibiro (Omske) ir kitų Rusijos baltagvardiečių vyriausybių sudarymo.

Pleirytė-Puidienė, matydama čekų ir slovakų sužeistuosius ir žuvusiuosius, suorganizavo Čeliabinsko moterų susirinkimą ir įsteigė Komitetą čekoslovakų sužeistiesiems padėti, išrūpino ligoniams Čeliabinsko persikėlėlių punktą – centrą, anksčiau naudotą apsistoti valstiečiams, kurie, neturėdami žemės centrinėse Rusijos imperijos gubernijose, kėlėsi ieškoti laimės už Uralo kalnų. Persikėlėlių punktas laikytas svarbiausiais vartais į Sibirą – atskiru miesteliu, kur teikta medicininė, materialinė, informacinė pagalba ir kur buvo galima laikinai apsistoti. 1918 m. pradžioje persikėlėlių punktas buvo ištuštėjęs – čia dirbo vos 6 darbuotojai (Янгирова 1912), tad, pasiginčijusi su punkto vyriausioju gydytoju, Pleirytė-Puidienė išrūpino šias patalpas Čekoslovakų korpuso sužeistiesiems. Užsimezgusi nuoširdi draugystė su čekų kariais Pleirytei-Puidienei dar padės vėliau grįžtant į Lietuvą.

Kitas asmuo, kurį Pleirytė-Puidienė mini čia publikuojamuose dienoraščio įrašuose, – „Rusijos revoliucijos bobute“ vadinama Jakaterina Breško-Breškovskaja (1844–1934) laikinai buvo apsistojusi dienoraščio autorės namuose. Narodnikė, vėliau viena iš Rusijos socialistų revoliucionierių (eserų) partijos steigėjų, Breško-Breškovskaja susitikimo su Pleiryte-Puidiene metu buvo garsi to meto asmenybė, politinė veikėja (išrinkta Steigiamojo susirinkimo nare), tarptautinį pripažinimą pelniusi kaip politinė kalinė, dėl savo idėjų tremtyje ir katorgoje praleidusi daugiau nei tris dešimtmečius.

Atskirai verta paminėti, jog publikuojama ištrauka yra versta iš rusų kalbos. 1918 m. sausio 11 d. dienoraščio įrašė Pleirytė-Puidienė mini jos bute Čeliabinske bolševikų atliktą kratą. Tuo metu ji ėjo net kelias visuomenines pareigas: 1915 m. rudenį buvo paskirta Lietuvių centro komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti įgaliotinė, tų pačių metų pabaigoje tapo Čeliabinsko miesto komiteto karo pabėgėliams globoti vicepirmininke, o nuo 1916 m. dar ir Čeliabinsko miesto dūmos nare nuo nepartinių frakcijos (Kubilius 2003: 90, 91). Aktyvi svetimšalė naujai valdžiai kėlė įtarimų, per kratą „juos baisiai intrigavo rankraščiai ir dienyno sąsiuviniai, rašyti nežinoma kalba. Vos išaiškinau, kad aš lietuvių rašytoja ir kad tie raštai neturi nieko su rusų gyvenimu ar politika. Tačiau šios suirutės metu visako bijodama, [...] dienyną nutariau tęsti rusų kalba, o virš rankraščių uždėjau paaiškinimo lapą“ (Pleirytė-Puidienė 1917–1919: 38). Rusų kalba Vaidilutei buvo gimtoji – ji gimė tuometinėje Mintaujoje (dabar Jelgava), Latvijoje, nutautusioje lietuvių šeimoje, ir, nors artimoje aplinkoje pramaišiuai vartotos penkios kalbos, rusų kalba laikytina pagrindine – tai patvirtina ir išlikęs susira-

šinėjimas rusų kalba su jaunesniu broliu Karoliu Pleiriu, artimųjų vartotas rusiškas vardo trumpinys Niuta (nuo *Анна – Аннюта – Нюта*), pagaliau, lyginant su ankstyvaisiais Vaidilutės lietuviškais tekstais, daug turtingesnis rusiškojo dienoraščio žodynas, sklandesnė kalbinė raiška.

Publikacijoje Pleirytės-Puidienės dienoraščio tekstą pateikiu išverstą į lietuvių kalbą. Versdama stengiausi nesumoderninti šio teksto ir bandžiau kiek įmanoma perteikti būdingą Pleirtės-Puidienės kalbinę raišką: išlaikytas to laikotarpio lietuviškiems jos tekstams būdingas žodynas, sakinio struktūra, įvairuojanti asmenvardžių rašyba (pvz., dr. Gerengas ir Geringas), skyryba (pvz., charakteringi dažnai vartojami du brūkšniai „– –“), pasikartojimai. Ištraukoje neišlaikytos ir nežymimos dienoraščio puslapių ribos. Išnašose pateikiami: 1) tekste minimų asmenų vardai ir pavardės (kuriuos pavyko išsiaiškinti); rusiškos pavardės transliteruojamos iš kirilikos į lotynišką raidyną, tėvavardis nenurodomas; paprastuose skliaustuose pateikiamas originalus asmenvardis rusų ar čekų kalba su tėvavardžiu, jei šis žinomas; po kablelio pateikiamos gimimo ir mirties datos, jei kuri jų nežinoma – paliekamas klausukas; 2) tekste minimus įvykius bei vietovardžius apibūdinanti kontekstinė informacija.

Ištrauka (1918 06 08 – 1918 07 07)

8/VI 1918 m.

Iš Kyštymo¹ čia atvažiuo „Rusijos revoliucijos bobutė“ Katerina Breško-Breškovskaja² ir laikinai prisiglaudė miesto galvos šeimoje. Kyštyme ji gyveno slėpdamasi nuo bolševikų dar nuo bolševikinio perversmo³ ir išvaikyto Steigiamojo susirinkimo⁴ laikų, kaip ir daug kitų žymių veikėjų ir nebolševikinio sukirpimo žmonių. Ją bolševikai apšaukė „Rusijos revoliucijos pamotė“ ir vargu ar būtų pagailėję, jei ji būtų patekusi jiems į rankas.

Pas ją nuėjau, prisiminusi brolio Kotiko⁵ patarimą, kai jis man vieną sunkią gyvenimo akimirką apie ją rašė, primindamas jos dvasines jėgas kovoti už savo gyvenimo idealus. Ir mano gyvenimas nesusiklostė, jis aklavietėje, kurioje kankinasi siela ir kartais nusvyra rankos... Sigučiu⁶ vėl buvo kraujoaplūdžio priepuolis, vėl sunkus, ir slegia mane šis mano berniuko kraujas, kaip košmaras slegia baimė dėl jo gyvenimo, ir viskas krenta iš rankų, niekaip negaliu atsikratyti apėmusio siaubo...

Ji priėmė mane sėdėdama krėslė mažame neįaukiai, miesčioniškai apstatytame kambaryje. Prieš mane sėdėjo baltai apsirengusi, žilais iki baltumo plaukais 74-erių metų senutė, bet pagal savo metus ir tokį sunkų gyvenimą nepaprastai tvirta ir jaunatviška moteris. Prisistatydama pabučiavau jai ranką ir nustebau, kai ji pabučiavo manąją. Rankos neatitraukiau, bet man pasidarė nesmagu.

– Aš ne rusė, senele... Aš iš tolimos, tolimos Lietuvos ir siaubingai vieniša čia tarp svetimų žmonių sunkiu gyvenimo metu. Maskvoje liko mano mylimas

1 Kyštymas (Кыштым) – miestelis Čeliabinsko apylinkėse.

2 Jekaterina Breško-Breškovskaja (Екатерина Константиновна Брешко-Брешковская, 1844–1934) – Rusijos politikos veikėja, narodnikų, vėliau eserų partijos narė. 1874–1896 m. buvo katorgoje ir tremtyje. 1903–1904 m. praleidusi emigracijoje, 1905 m. grįžo į Rusiją, buvo renkama eserų partijos centro komiteto narė. 1907–1917 m. vėl ištremta. Rėmė Laikinąją vyriausybę, buvo išrinkta Steigiamojo susirinkimo narė. Priešiška bolševikiniam Spalio perversmui.

3 Spalio revoliucija – 1917 m. spalio 25–26 d. bolševikų įvykdytas valdžios užgrobimas iš pradžių Petrograde, vėliau didesnėje Rusijos dalyje.

4 Steigiamasis susirinkimas – Rusijos įstatymų leidžiamoji institucija, sušaukta 1918 m. sausį. Turėjo patvirtinti Rusijos valstybinę santvarką, tačiau vienintelį Steigiamojo susirinkimo posėdį, vykusį Petrograde 1918 m. sausio 18–19 d., sužlugdė iš jo pasitraukę bolševikai.

5 Karolis Pleirys (Kotikas) (1888–1918) – jaunesnysis Pleirytės-Puidienės brolis, artimiausias iš namiškių; sirgo įgimta širdies liga.

6 Sigurdas Puida (Sigutis, Siguša) (1911–1941) – jauniausias Pleirytės-Puidienės sūnus.

brolis, jis mirtinai serga, ir štai sunkiomis gyvenimo minutėmis jis dažnai minėdavo man Jus, stiprią dvasia... Štai aš ir atėjau pas Jus, senele, kai man vėl ypač sunku...

– Sėskis, mieloji... Tu lietuvė... o juk ten, tavo tolimoje tėvynėje, gyveno mano sesuo Nataša⁷, ištekėjusi už dvarininko Lyšino⁸, Novoaleksandrovsko apskrityje⁹. Dabar, žinoma, nežinau, kur ir kaip ji...

Kalbėjomės ilgai. Papasakojau, kaip atsidūriau Sibire, ką čia dariau ir darau viešiesiems reikalams, ir užsiminiau apie savo asmeninį vargą – vaikus ir ligotą sūnų. Vyro¹⁰ nepaminiu visai – tarsi jo niekada ir nebūtų buvę.

Ji mokėjo klausytis, domėtis ir klausinėti nepaliesdama skaudžių, intymių vietų. Nepaisant jos demokratizmo ir pusės amžiaus, praleisto katorgose bei tremtyse sunkiomis gyvenimo sąlygomis, jos manierose, laikysenoje ir tone išliko kultūros ir aukščiausios rasės tradicija. Veidas be raukšlių, žvilgsnis, rankos tyliai bylojo buvusį grožį. Paprasta, šviesi kartūninė suknelė, paprasta ant pečių užmesta apkraštuota skarelė dengė jos pilnoką, bet nedriblių kūną, tarsi būtų kažkas brangaus, madingo. Joje nebuvo nieko, kas taip būdinga socialinių idėjų, propagandos žmonėms.

– Mieloji mano! Kad tu ne rusė, ne vietinė, tai matau tavo veide, balse, visur... Va mūsų rusės visais atžvilgiais kitokios. Aš menkai pažįstu tavo kraštą, Lietuvą, bet jei ten visi tokie, kaip tu, – garbė ir šlovė tavo tautai! Kaip gerai, kad sumanei mane aplankyti! Džiaugiuosi, kad susipažinome... Matau, kad tavo gyvenimas nelengvas, matau, kad gyvenimui esi pernelyg švelni ir trapi gėlėlė, bet taip pat matau, kad tavo dvasia didi, jai nereikia nei pagalbos, nei patarimo... Greičiau jau tu pati gali patarti ir padėti...

Paprašiau, kad ji apsilankytų pas mane namuose. Netgi pasiūliau pas mus apsigyventi, sakydama, kad jai pas mane bus gerai. Ji padėkojo, pasakė, kad rytoj turi važiuoti į Kyštymą, kur yra likę kai kurie jos daiktai. Iš ten jai reikia pasiekti Omską, kur niekaip negali kuo greičiau suformuoti vyriausybės, ir imtis veiklos – sutelkti kariuomenę, bet svarbiausias reikalas – kovoti su bolševikais, ką dabar aukodamiesi daro čekai. Kad tai nesąžininga iš rusų pusės. Pasakė, kad vėliau, grįžusi

7 Natalija Verigo, vėliau Lyšina (Наталья Константиновна Вериго-Лишина, ?) – vyresnioji Breško-Breškovskajos sesuo.

8 Veikiausiai galvoje turimas Suvieko dvaro (Zarasų raj.) savininkas Piotras Lyšinas (Пётр Лишин, ?).

9 Rus. *Новоалександровск*, oficialus Zarasų apskrities pavadinimas 1836–1918 m.

10 Kazys Puida (1883–1945) – lietuvių rašytojas, kultūros veikėjas, Pleirytės-Puidienės vyras.

iš Omsko, su džiaugsmu pasinaudos mano svetingumu, kad dabar esanti benamė, neturinti kur prisiglausti. Išsiskyrėme, ir sieloje man pasidarė lengviau.

9/VI 1918 m.

7/VI Omską užėmė čekai, ir jo išlaisvinimas turi istorinę reikšmę. Čekai jau atkovojo iš bolševikų beveik visą teritoriją aplink Sibiro magistralę su jos svarbiausiomis atšakomis, maždaug nuo Baikalo iki Čeliabinsko. Omske nori organizuoti rusų vyriausybę, kuri pirmiausia turi sukurti savo kariuomenę kovai su priešu ir įstatymus šioje revoliucijos ir bolševizmo pasėtoje suirutėje. Būsimai rusų, bent jau Sibiro, vyriausybei Omske kol kas vadovauja tūlas Grišinas–Almazovas¹¹. Toks panašus vadovas yra kiekviename mieste, kurį išvaduoja čekai. Jiems nėra kada užsiimti administravimu, jie tik kariauja, išlaisvindami miestus, daugiausia magistralę ir jos atšakas, aukščiausios tai būtina dėl jų pačių saugumo. Jie pakėlė kovos kalaviją, liejasi broliškas kraujas, bet kol kas jie gali pasikliauti tik savo jėgomis, kol susijungs nuo Vladivostoko iki Penzos 7000 varstų linijoje išsisklaidę jų karių ešelonai. Stebėtinai drąsiai, kaip pasakoje, jie užima miestus ir stotis, gąsdindami iki ausų ginkluotus bolševikus, bet aukos auga. Daugėja broliškų kapų; beveik kasdien mieste girdėti gedulingas maršas, o prie broliškų kapų liūdnai skamba čekų himnas, vis daugiau sužeistųjų tamsiame, troškiamame sanitariniame traukinyje.

Pas mus čia įgulai, beveik neegzistuojančiai, vadovauja simpatingas pulkininkas Soročinskis¹². Per jį ir su jo pagalba mes, saujelė miesto ponių, Miesto sode jau surengėme didelę šventę, surinkome daug pinigų sužeistiems čekoslovakams ir juos įteikėme vyriausiajam gydytojui chirurgui dr. Gerengui. Vis dėlto reikalinga nuolatinė didelė pagalba, pirmiausia lazaretas, kuriame sužeistieji galėtų prisiglausti ir pailsėti nuo vagonų tamsos ir troškumo. Šiam tikslui organizuojame komitetą, 15-tą dieną šaukiame moterų susirinkimą.

Liepos 6-oji – istorinė čekų liaudies šventė, Jano Huso¹³ sudeginimas ant laužo. Pasirodo, Čekijoje ją iki šiol mini visa tauta. Visur liepsnoja laužai. Ir

11 Aleksejus Grišinas–Almazovas (Алексей Николаевич Гришин–Алмазов, 1880–1919) – rusų karinis veikėjas, Sibiro armijos įkūrėjas ir pirmasis vyriausiasis vadas.

12 Nikolajus Soročinskis (Николай Георгиевич Сорочинский, 1878–?) – rusų pulkininkas, antibolševikinio judėjimo atstovas. Sibire ėmus veikti Čekoslovakų korpusui, vadovavo Čeliabinsko įgulos karinei tarybai, 1918 m. gegužės 5 d. pasiskelbusiai laikinąja miesto valdžia.

13 Janas Husas (Jan Hus, apie 1372–1415) – čekų reformacijos ideologas, tautinio judėjimo veikėjas. Evangelikų bažnyčiose Čekijoje laikomas kankiniu, minimas liepos 6 d., mat 1414 m. buvo iškvieistas į Konstanco susirinkimą, jame paskelbtas eretiku ir sudegintas.

čia – visur, kur tik buvo čekų, liepsnojo dideli laužai, prie jų buvo giedamas tautinis himnas. Čia laužas degė aikštėje priešais miesto sodą už kapinių. Dr. Kудelis, čekų švietimo skyriaus vadovas, pasakė kalbą rusiškai, bet buki sibiriečiai ne ką tesuprato. Girdėjau, kaip minioje pašnibždomis klausinėjo: „Какой гусь? О каком гусе это он говорит?..“¹⁴ Azija... buki sibiriečiai.

Čekų legione tarp šių karių itin garsiai skamba Gajdos¹⁵ vardas, šis jaunas karininkas vadovauja pergalingoms operacijoms, bet viso legiono vyriausiasis vadas – pulkininkas Syrovis¹⁶.

Omske – visų rusų jėgų suvažiavimas. Ten išvažiavo ir bobutė Breškovskaja. Kažką ten sutvers, bet laisvo Sibiro vėliava jau yra – buvo – žalia, graži vėliava.

15/VI 1918 m.

Šiandien įvyko Čeliabinsko moterų susirinkimas, per kurį suorganizavome Sužleistųjų čekoslovakų komitetą, ir Komiteto sudėtyje, tai yra jo valdyboje, esu ir aš, kaip pirmininkės pavaduotoja, o ja išrinkta turtinga ponija Stepanova, garbės nare – bobutė Breškovskaja.

Charakteringa, tad tenka pažymėti. Susirinko 76 moterys, ir iš jų buvo tik 2–3 buržuazijos atstovės ir maždaug dešimt darbininkų luomo inteligenčių. Visos kitos – paprastos moterys, numatytiems Komiteto darbams siūlančios ne savo kišenės, o širdis ir rankas.

Toliaregės buržujės atsargiai liko už pilietinės pareigos kulisų, laukdamos, kol horizontas labiau prasiblaivys.

Ponia Stepanova, vietinė gyventoja ir turtuolė, pasakojo, kad, jai savo pažiūstamas buržujes įkalbinėjant ateiti į susirinkimą, šios atsakiusios: „Ar verta afišuotis – dar neaišku, kas bus“. Štai būdinga rusiška laikysena.

Vakar aš labai kentėjau kaip lietuvė... Kokiu baisu laiku mes gyvename! Visokie pasaulio perėjūnai, apgavikai dabar valdo minios protą...

14 Rus. „Kokia žąsis? Apie kokią žąsį jis čia kalba?“

15 Radolas Gajda (Radola Gajda, gimęs Rudolf Geidl, 1892–1948) – čekų karinis veikėjas, pasižymėjęs Čekoslovakų korpuso Rusijoje kovose su bolševikais, vėliau politikas.

16 Janas Sirovis (Jan Syrový, 1888–1970) – čekų generolas, Čekoslovakų korpuso Rusijoje vyriausiasis vadas.

Kažkur nugirdau, kad tarp lietuvių pabėgėlių atsirado kažkoks tipas, tarsi poručikas Linkevičius¹⁷, bet iškart pasklido šnekos, kad jis joks ne Linkevičius ir ne poručikas, o paprastas kareivis Jurkūnas, Kazėnas ar kažikaip panašiai, fronte pavogęs nužudyto karininko dokumentus ir jais dabar naudojasi. Jis pasirodė tarp lietuvių pabėgėlių ir įkalbinėja rašytis savanoriais į lietuvių batalioną, kuris susijungs su lenkų pulku, prisidės prie čekų ir eis į frontą mušti bolševikų. Patariau lietuviams nekišti savų galvų į svetimus vaidus. Kam mums kovoti už rusų laisvę ar žūti kur nors Urale. Juo labiau patariau nesusidėti su lenkais. Panašu, kad mano patarimai nesuveikė, ir jau skaičiau laikraščiuose, kad lenkų pulkas pasiūlė savo pagalbą čekams, o prie jo dar yra ir lietuvių batalionas, ir visus kartu juos pasiųs į frontą kovoti su bolševikais.

Staiga vakar vidurdienį... einu per aikštę ir matau vaizdą prieš katalikų bažnyčią: lenkų pulko paradas, dalyvauja čekų kariuomenės atstovai, yra pats Soročinskis su savo puikiąja svita. Tribūnoje gražbyliauja zjadlas lenkas inžinierius Majejskis. Iš jo kalbos girdžiu, kad švenčiamas įžymiojo Žalgirio mūšio jubiliejus, o tame mūšyje „dvi broliškos tautos – lenkai ir lietuviai – pakėlė savo kalavijus ir nugalėjo didį priešą – kryžiuočius. Dabar šios broliškos tautos vėl sujungė savo kalavijus ir, prisidėdamos prie pergalės nešėjų brolių čekų, išžygiuos prieš bendrą priešą bolševikus“. Ir štai prieš lenkų oratorių ir čekų bei rusų atstovus pakludami lenkiškoms komandoms darniai pražygiuoja gerai kariškai apsirengę lenkai, o už jų – o siaube! – eina saujelė avinų... mano pabėgėliai, aprengti išvirkščiais kariškais puskailiniais, su kažkokiomis butaforinėmis raguotomis kepurėmis. Juos veda, be proto mosuodamas kardu, kažkokoks raudonplaukis berniūktis karine uniforma ir komanduoja rusiškai... Publika juokiasi, matau, kaip šypsosi čekai ir savo adjutantui kažką šnibždantis Soročinskis. Išraudau iki plaukų šaknų, viduje užvirė pyktis, tad kuo greičiau išėjau namo.

Čekai ši tą man pasakojo apie Praną Klimaitį¹⁸, kuris, jiems užimant Kyštymą, ten buvo miesto komendantas. Kažkokį žmogų sumušė, dar ir pats savo

17 Petras Linkevičius-Linkus (1898–1981) – Lietuvos karinis ir politinis veikėjas, 1918–1919 m. organizavo Lietuvių Sibiro batalioną. Jo kūrimo peripetijos aprašytos Linkevičiaus atsiminimų knygoje, kur pabrėžiama, priešingai nei Pleirytės-Puidienės dienoraštyje, jog lietuvių kuopą čekai itin vertino kaip tautiškai susipratusius, drausmingus ir išlavintus karius (Linkevičius 1939: 49–54).

18 Pranas Klimaitis (1885–1940) – Lietuvos visuomenės ir karinis veikėjas. 1916 m. sausį buvo mobilizuotas į Rusijos imperijos kariuomenę, 1918 m. bolševikų suimtas ir kalintas; 1918 m. liepą Sibire mobilizuotas į baltagvardiečių armiją. Nuo 1919 m. liepos buvo atskirojo Vytauto Didžiojo lietuvių bataliono kuopos vadas.

rankomis, net moteris pliekė, tad jie Klimaitį lyg ir areštavo, bet aš, gėdydamasi, jog jis lietuvis, neklausinėjau, nesidomėjau.

20/VI 1918 m.

Užvakar čekai abelnai tokiu pačiu legendiniu būdu užėmė Troicko miestą, kuriame sėdėjo smarkiai apsiginklavę bolševikai ir iš visur susirinkę komisarai. Čekai ten patyrė didelių netekčių. Be sužeistųjų, septyniolika žmonių užmušta, vakar juos čia laidojo. Tai buvo pirmosios grandiozinės laidotuvės, kuriose dalyvavo ir rusų atstovai su vainikais ir kalbomis.

O man buvo liūdna, siaubingai liūdna, ir kažin kodėl netikiu rusų meilės broliams čekams nuoširdumu ir gera šio žygio prieš bolševikus baigtimi, kai iki šiol beveik išimtinai liejasi čekų kraujas, o patys rusai tik kalba, kalba ir spekuliuoja, dešimteriojai save apdovanodami už bolševikų grobstymus, nuo kurių yra nukentėję.

Štai ir vakar žiūrovų ir įvairių atstovų minia supo platų brolišką kapą, į kurį broliai čekai guldė savo užmuštus brolius. Paprastus baltus karstus jie atnešė ant rankų skambant laidotuvių maršui ir guldė į kapą iš pradžių greta, paskui ir karstas ant karsto. Iš kai kurių karstų varvėjo kraujas.

„...Amžina atmintis!.. Garbė didvyriams čekoslovakams... Rusija bus dėkinga... niekada nepamirš ir t. t.“, – liejosi kalbos, o kankinantis skausmas draskė sielą.

Tyliai ir liūdnai stovėjo ratu broliai čekai, ramiai klausydami garsių frazių.

– Ką jie galvoja ir ar tiki tu, kas čia kalbama? – spėliojo siela ir norėjosi sušukti: – Netikėkit! Bepasmės jūsų aukos!.. Jie greitai pasikeis... jūsų aukų nevertina ir greitai, greitai užmirš... Tokia jau tauta.

Tačiau taip galima tik galvoti.

Ir taip skausmingai suspaudžia sielą, kad mintys nejučia bėga pas tas tolimosios Čekijos motinas, kurios ilgdamosi meldžiasi už savo sūnus, išėjusius kovoti už tėvynės laisvę.

Kiek karčių ašarų ir karštų maldų siunčia iš paskos savo vaikams!.. su koku ilgesiu laukia. Daugelis nebesulauks, ir tik sugrįžę broliai parneš joms liūdną žinią apie tolimus kapus, išmėtytus po šaltą Sibirą...

„...Kde domov můj?“¹⁹ – graudžiai dejuoja orkestras ir brolių balsai... ir kieti svetimos žemės akmenys dusliai sudunda į karstų dangčius...

19 Ček. „Kur mano namai?“ – pirmoji Čekijos tautinio himno eilutė.

Dieve, kaip liūdna!..

Ten čekai jau stato didelį gražų paminklą, šiame svetimo krašto kampelyje, kur amžiną atilį rado drąsūs tolimosios Čekijos sūnūs...

Mano berniukui geriau, kraujas daugiau nepasirodė, rytmetį ir vakarą auklė arba aš vedam jį pasivaikščioti, leidžiame pažaisti, tik žiūrime, kad nebėgiotų, neužsigautų. Saugom nuo ūmių judesių, o per dienos karštį ir visai paguldom vėsiam, tamsiam kambaryje. Tada reikia prie jo būti – skaityti ar sekti pasakas, vis tas pačias, apie Lietuvą, Šėtįjus²⁰, apie senele, senelį, tetules, tuos žmones, kurie ten, kurie jiems gali būti naudingi ir reikalingi mano mirties, jų našlaitytės, atveju. Kalbu jiems ir apie tėvą – kuo vardu, kur yra ar buvo. Kalbu tik gera, ir jų kambariuose, prie jų lovelių, yra ir jų tėvo fotografijos. Bet keista – jie vis dėlto mažai domisi tėvu, kažki kodėl visai neklausinėja, kodėl jis ne su mumis, ir jų žaidimuose, kuriuose dažnai būna vardai ir pavardės žmonių, apie kuriuos jiems pasakoju, tėvo nėra. Negi taip pasireiškia vaikiška nuojauta? Kambariuose, ant sienų ir staliukų rėmeliuose, albume – visur visokiais pavidalais tarp artimųjų veidų yra ir tėvas... tėtis... štai ir viskas, jei kas nors paklausia.

Aš pati visai nustojau apie jį galvoti. Netgi kažkaip baisiai svetimi manyje prisiminimai apie jį, ir nesuprantama, kai kas nors paklausia manęs apie mano vyrą. Tarsi jo mano gyvenime ir nebuvo.

Užtat iki beprotybės ilgiuosi brolio, Kotiko. Apie jį pagalvojus mane apima siaubas. Iki menkiausių detalių prisimenu paskutinį mūsų susitikimą. Kažkodėl į atmintį ypač įsirėžė tas perono kampelis Jaroslavlį stotyje... tas žibintas, lentinė pakyla, ant kurios jis liko, ir paskutinis jo laiškas kovą... „Jau pavasaris, miela seserie... atsimeni, kaip visada džiaugdavomės pavasariu... o dabar kiekvieną pavasarį galvoju: ar tik ne paskutinis?.. Bet mes greitai būsim kartu...“ Ir apmaudu, kodėl tie išlaisvintojai čekai pasirodė per anksti ir jis nesuspėjo prasibrauti čia...²¹

Komitete tiek daug džiuginančio darbo. Taip, džiuginančio. Aš gimusi gyventi dėl kitų... visada kam nors padėti, palengvinti... gyventi dėl ko nors. Be to gyvenimas tampa niūrus. Vien sau gyventi nemoku, ir mažas rūpesnių, kartais ir labai sunkių, ratelis man per ankštas... Matant svetimą vargą, raminant svetimą kančias man asmeninis mano vargas lengvesnis – apie jį pamirštu.

20 Šėtįjai – kaimas Šakių rajono savivaldybėje, Kazio Puidos tėviškė.

21 Karolis Pleirys buvo gavęs darbo pasiūlymą iš Tomsko universiteto, planavo ten keltis ir apsigyventi su seserimi ir jos vaikais. Susitikti sutrukdė pilietinio karo suirutė, paskui mirtis. Mirė 1918 m. Maskvoje, kapas nežinomas.

Komitete daug rūpesnių, bet smulkią kasdienybę palieku draugėms – pagaminti morso atsigerti, prikarpyti binto, paruošti bufetus vakarams. Aš organizuoju, kuriu, o svarbiausias uždavinys – kuo greičiau rasti lazareto patalpas. Jos jau nusižiūrėtos – visas persikėlėlių punktas. Jis netoli stoties, ten daug gerų nedidelių pastatų su sodeliais. Ten ir ligoninė, ir ambulatorija, ir puikiai aprūpinta operacinė. Kliūčių daug, bet centro viršininkas – pažįstamas geras žmogus; su juo daug dirbau tvarkydama pabėgėlių klausimus. Tikiu, kad pavyks, ir čekai, gen. Syrovis, dr. Gerengas labai patenkinti šia vieta. Tik susikausiu su žydu – punkto gydytoju dr. Fogeliu – ir palauksiu iš Omsko Soročinskio.

4/VII 1918 m.

Bobutė Breškovskaja grįžo į Čeliabinską ir gyvena pas mane. Ji labai miela senutė, kaip tikra močiutė myli vaikus. Ypatingą draugystę ji užmezgė su Algirdu²², o didžiausiu numylėtiniu kaip ligonis tapo Siguša. Mažiausiai dėmesio ji skiria mano lėlytei Mimosai²³, bet ji ypatingas vaikas – nemėgsta glamonių, glaustytis, nemėgsta net draugijos, kalbų, pasakų. Ji kažkaip gyvena pati savyje, pati su savimi. Nepasakyčiau, kad ji flegmatikė, veikiau priešingai – žvitri, linksma ir daugybės sumanymų iniciatorė, bet visi jie – asmeniniai, individualūs. Ji atkakli, bet kartais tiesiog moteriškai nuolaidi, ypač su Sigurdu, kuris jai dažnai tiesiog komanduoja, ir tai mane kartais pykdo. – „Na kam tu jam nusileidi?“ – kartais paklausiu... – „O ką daryti su kvailėliu?“ – atsako. Tame juntamas motiniškas moteriškumas, bet tuo pačiu metu visuose žaidimuose ir sumanymuose ji linksta prie berniukų. Pavyzdžiui, lėlių visai nemėgsta ir žaidžia tik berniukiškus žaidimus. Ji su charakteriu ir pagal visą dvasinę sandarą panašiausia į mane iš visų vaikų. Užtat žingeidumu ir protiniu išsilavinimu nepanaši nei į berniukus, nei į mane. Algirdas nepaprastai talentingas, iš manęs paveldėjo žalsvas akis, didelę dalį mano dvasinių savybių, bet ir daug priemaišų iš tėvo, to nesimpatingumo, kuriuo jis pasižymi. Pats dvasingiausias vaikas pilna šio žodžio prasme – mano vargšas ligotas Sigutis. Jo puikiame veidelyje, nuostabiose rudose akytėse po plonais antakių lankais – visada atviras, išdykėliškas, klausiantis žvilgsnis, ir juo jis pakeri visų širdis, nors abelnai tai kaprizingas vaikas, vienas iš tų, kurie taip pat lengvai linksta ir prie gėrio, ir prie blogio.

22 Algirdas Puida (1907–1941) – vyriausiasis Pleirytės-Puidienės sūnus.

23 Mimosza Puidaitė (1911–1934) – Pleirytės-Puidienės dukra.

Jis dažnai guli lovoje, o kadangi kraujas vėl pasirodė, draudžiam jam judėti. Bobutė su didele kantrybe seka jam pasakas, dažniausiai iš savo gyvenimo, prisimindama vaikystę ir katorgas, tremtis. Su kažkokia ypatinga meile ji prisimena savo vaikystę, tėvų namus, ir buvusio auklėjimo neišdildė nei socializmas, nei katorgos. Tas prigimtinis bajoriškumas liko ir yra juntamas. Niekas negali jam pakenkti, priešingai, jos demokratiškumas dera su tuo paprastumu, kuris būdingas tik aukščiausios rasės ir didelės kultūros žmonėms.

Ji daug pasakoja apie savo tėvus, mažai apie vyrą ir visai nemini sūnaus, kurį po gimimo pirmą kartą išvydo jau Šliselburge²⁴ 20-metį jaunuolį ir kuris jai svetimas ne tik kaip žmogus, bet ir kaip įsitikinęs monarchistas ir bulvarinis rašytojas²⁵. Jos gyvenimas labai įdomus, bet nemoku klausinėti, o klausausi tik to, ką pasakoja pati. Taip, pavyzdžiui, ji papasakojo istoriją apie savo dienoraštį, kurį rašė visą gyvenimą ir kurį prapuldė Kerenskio²⁶ kaprizas.

Kai ją antrą kartą sulaukė po 1905 m. revoliucijos, ji paliko Sibirą ir išvažiavo į Ameriką. Ten ir Šveicarijoje gyveno iki 1908 m., bet neiškentusi vėl sugrįžo į Rusiją. Čia ją kaipmat sučiupo, iki 1912 m. pralaukė Šliselburge ir išsiuntė į Narymą²⁷. Kažikokios įžymios amerikietės kreipėsi į carą, prašydamos išsaugoti ar atiduoti joms bobutės dienoraštį. Caras aiškiai neatsakė, prašymą išnagrinėti perdavė Jakutijos gubernatoriui. Tas, kažkoks kunigaikštis, suprato – jei jau pats caras išsisukinėja nuo atsakymo, dienoraštį reikia konfiskuoti. Vis dėlto inteli-

24 Šliselburgo (Шлисельбург) tvirtovė Nevos upės Orechovo saloje. Iki 1917 m. tvirtovėje veikė sugriežtinto režimo politinis kalėjimas, kuriame buvo kalinta ir Breško-Breškovskaja.

25 Nikolajus Breško-Breškovskis (Николай Николаевич Брешко-Брешковский, 1874–1943) užaugo be motinos, savo dėdės šeimoje. Gimusį sūnų Breško-Breškovskaja pati atidavė patikimiems giminaičiams – brolio šeimai: „Prieštaravimas tarp meilės vaikui ir meilės revoliucijai bei Rusijos laisvei neleido man užmigti ne vieną naktį. Žinojau, kad negaliu būti ir motina, ir revoliucionierė. Nebuvo įmanoma padalyti savo dėmesio abiem užduotims. Turi atsiduoti visa esybe arba vienai, arba kitai. Taigi aš atidaviau savo vaiką Vėrai ir savo broliui, kad jį užaugintų kaip savo“ (Stone Blackwell 1917: 39–40). Sūnus Nikolajus užaugo konservatyvioje bajorų aplinkoje ir visiškai nepalaikė motinos revoliucinių idėjų, susitiko su ja būdamas 22-ejų. Gyveno Petrograde, kur greitai tapo žinomu beletristu. Po 1920 m. emigravo pirmiausia į Lenkiją, vėliau apsigyveno Prancūzijoje; Antrojo pasaulinio karo metais Berlyne tarnavo Josepho Goebbello propagandos ministerijoje.

26 Aleksandras Kerenskis (Александр Фёдорович Керенский, 1881–1970) – Rusijos valstybės politinis veikėjas. 1917 m. Vasario revoliucijos dalyvis, Laikinosios vyriausybės teisingumo ministras. Vienas svarbiausių Socialistų revoliucionierių partijos lyderių. 1918 m. emigravo į Prancūziją, nuo 1940 m. gyveno JAV.

27 Narymas (Нарым) – gyvenvietė Tomsko srityje, politinės tremties vieta, čia tremti dekabristai, 1830–1831 m., 1863–1864 m. sukilimų dalyviai, narodnikai, sovietų valdžios priešininkai.

gentas suvokė ir kai ką kita: tokios bobutės dienoraštis – vertingas istorijos ir literatūros šaltinis, tad išsaugojo jį savo archyvuose.

Kai laisvę atgavusi bobutė 1917 m. pradžioje atvažiavo į Petrogradą ir Kėrenskis sužinojo, kur jos dienoraštis, jis pasiuntė į Jakutską – pas nuverstą tuo metu kunigaikštį-gubernatorių – kažikokią inžinierių-delegatą specialiai tam, kad parvežtų vertingą rankraštį. Buržujus buvęs gubernatorius viską atidavė, ir štai daugelį metų kalintos bobutės dienoraštis odiniame lagamine iškeliavo į laisvą Petrogradą. Kelionėje delegatas užsnūdo, ir kažikas pavogė jo lagaminą su dienoraščiu. Paskui visuose laikraščiuose lyg ir buvo skelbta, kad žadama didelė premija tam, kas dienoraštį grąžins, bet...

– Greičiausiai koks nors kareivėlis pavogė lagaminėlį tikėdamasis pasipelninti... rado popierių... arba išmetė, arba iš mano 50 gyvenimo metų kažkas sau rūko suktines, – užbaigė bobutė savo pasakojimą...

Kitą kartą ji man papasakojo apie savo vestuvinį žiedą.

Kai po 1905 m. revoliucijos ir ją sekusios reakcijos tarp rusų jaunuomenės kilo savižudybių epidemija ir demoralizacija laisvosios meilės pavidalu su „žiburėliais“ ir kitokiais blūdais²⁸, vyriausieji inteligentai per įvairias bendrijas, organizacijas metėsi padėti. Kijeve įsisteigė damų ratelis, pasiruošęs padėti puolusiam jaunimui, merginoms...

– Turėjau vienintelę brangenybę – auksinį vestuvinį žiedą. Iš Lensko kasyklų jiems jį ir pasiunčiau. Gavau padėką su rašteliu, kad mano žiedas – istorinė vertybė, nebus parduotas, jį atiduos į muziejų... Dabar muziejus išplėštas, ir turbūt mūi jį kokia nors bolševikė, – nusišypsojo baigdama.

28 1905–1907 m. Rusijos revoliucija sukretė visuomenę ir išprovokavo iš naujo apibrėžti visus žmogiškuosius ryšius, tarp jų ir intymiuosius. Laura Engelstein, tyrinėjusi didelį XX a. pradžios Rusijos visuomenės susidomėjimą seksualumu, pažymėjo, jog kilusi revoliucija skatino agresiją ir geismą, tačiau revoliuciją lydėjusi reakcija – politinės represijos – neleido šiems pavojingiems impulsams suteikti visuomenei priimtina formą. Dėl šios priežasties paskutinius savo metus gyvuojančioje Rusijos imperijoje, ypač jos didmiesčiuose, ėmė reikštis ne tik laisvosios meilės judėjimas, siekęs išsilaisvinti iš monogaminės šeimos ribojimų, itin paplito ir (lytinis) smurtas bei seksualinės bakchanalijos (Engelstein 1992: 267–268). Šioje įaudrintoje atmosferoje tikrą epideminį lygį per revoliuciją ir po jos pasiekė ir savižudybių skaičius. Statistiniai duomenys, nors ir ne visada iki galo patikimi, pateikia milžiniškai išaugusį jų skaičių: 1890 m. 1 milijonui gyventojų Rusijos imperijoje teko 32 atvejai, po 1905 m. įvykių savižudybių ėmė smarkiai gausėti (pikas pasiektas 1910 m.: 1 milijonui teko 3 196 atvejai). Ši Rusijos imperijos fenomeną tyrinėjusi mokslininkė Susan K. Morrissey nurodo, kad savižudybės daugiausia buvo paplitusios tarp jaunų didmiesčiuose gyvenusių moterų (Susan K. Morrissey 2006: 315–317).

7/VII 1918 m.

Mūsų Komitetas dirba išsijuošęs. Čekų lazaretui mums jau pavyko gauti beveik visą persikėlėlių punktą, ir beveik visi sužeisti čekai jau persikėlė iš ankštų, troškių vagonų į erdvas gražių punkto namukų palatas. Liko neliesti tik privatūs persikėlimo punkto činovnikų butai, bet ir be jų pakanka patalpų daugiau nei tūkstančiui ligonių, sužeistųjų ir visam lazareto personalui. Čeliabinsko persikėlėlių punktas – tai ištisas miestelis su daugeliu pastatų, sodelių, net sodininkystės ūkiu – visame Sibire laikomas pagrindiniu, svarbiausiu, pačiu didžiausiu ir geriausiu ir pagal dydį, ir pagal įrengimą.

Pakovoti dėl jo iš tiesų teko tik su pagrindiniu punkto gydytoju, žydu dr. Fogeliu, ir aš asmeniškai vadovavau šiai kovai pulkininko Soročinskio kabinete, štabe, o Soročinskis buvo mano sąjungininkas. Nekreipdamas dėmesio į formalumus, jis tik pasirašė įsakymą. Visada santūrus, sausas gen. Syrovis karštai man dėkojo už atvežtą į jo vagoną popierėlį, o dr. Geringas ir linksmuolis lazareto sužeistųjų ūkio dalies vedėjas majoras Duchaciokas džiaugėsi kaip vaikai.

Po to į Komiteto posėdį atėjo du čekai iš intendantūros skyriaus, kad išaiškintų, ko labiausiai trūksta lazaretui. Du broliai čekai, kapitonas Rudolfas Bartunekas ir eilinis Frankas Mytyska. Jie sužavėjo mūsų širdis savo išsiauklėjimu ir manieromis.

Lazarete labai trūksta paruoštų naudoti baltinių. Jie mums pasiūlė kol kas užtektinai medžiagos, o mes turėsime kuo greičiau jų priruošti. Dar labai trūksta gaivinamojo ir stiprinamojo gėrimo. Jo turime parūpinti kuo greičiau ir ne mažiau kaip už 100–120 rublių per dieną. Faktiškai svarbiausias Komiteto uždavinys bus, taip sakant, palepinti sužeistuosius tuo, ko neleidžia menkos lazareto galimybės. Visu kitu, kas yra būtina, sužeisti čekai aprūpinti; kiek žinau apie priežiūrą rusiškuose lazaretuose, – čekai aprūpinti šimtą kartų geriau ir mediciniškai požiūriu, ir dvasiškai – jie apsupti broliško rūpesnio ir švelnumo.

Mūsų ponios puolė siūlyti asmenines paslaugas: siūlėsi į gailėstingąsias seseris ir netgi, gražiu prancūzų kariuomenės pavyzdžiu, į krikštamotės kiekvienam sužeistajam: įsigilinusios į visas ligonio detales, jos galėtų iš Komiteto lėšų patenkinti kad ir menkiausius poreikius, pakeisti seserį ar motiną. Idėja labai graži, bet, pažindama Sibiro rusės moters psichologiją ir moralę, abejoju ir bijau. Bijau, kad beveik visos šios krikštamotės taps meilužėmis. Čia ypatinga moters etikos moralė, čia beveik nėra morališkai tyros, nepaliestos moters, net mergaitės. Šia prasme čia Azija.

Pirmojo pasiūlymo atsisakė patys čekai, nes jiems nepriimta, kad lazaretuose dirbtų gailestingosios seserys; šioms pareigoms jie laiko tik brolius. Antrą pasiūlymą Komitetas nurodė parengti man ir įtraukti į kito posėdžio programą, bet aš ketinu išsakyti Komitetui kitokią nuomonę.

Pavyzdžiui, nejaugi negana to: mūsų pirmininkė Stepanova, 6 pūdų storulė, dviejų paaugusių berniukų motina, gerbiamo vyro žmona, palaiko visiems žinomus ryšius su tūlu advokatu. Pakrovskaja – mūsų išdininkė – išsiskyrusi dvarininkė, labai protinga, miela moteris, karininko motina, ir ta su „ryšiais“, mūsų sekretorė – 23-ėjų mergina su universitetiniu išsilavinimu ir... venerine liga...

Dažnai apie tai kalbu su bobute, apie šias žemas aistras, kurios čia visiškai neslepiamos.

– Taip, vaikeliai... ir tai, kaip ir daugelis kitų dalykų, beveik mūsų pražūtis... Mes, rusai, dažnai nežinome, kas mes?.. Ko ieškome, o patys susipainiojame aistrose.

Ji myli, pavyzdžiui, Kerenskį, tiki jo politiko protu, jo, kaip liaudies vado, gebėjimais, o sykiu jis – babnikas. Idėjinis darbuotojas, nenuilsdamas stovėjęs prie revoliucijos reikalų, jis rasdavo laiko lakstyti paskui sijonus, įsimylėjo aktorę Timė²⁹, metė savo žmoną³⁰, puikiausią, kaip ji sako, moterį ir dviejų jo berniukų motiną. Pats jis pabėgo, pasislėpė, bolševikai dabar kalėjime laiko jo žmoną ir 9 ir 10 metų vaikus įkaitais³¹. Grasina jam nepasirodžius sušaudyti jo vaikus... Bobutė pasakojo, kad pati siūlėsi bolševikams vietoje Kerenskajos ir jos berniukų, bet nesėkmingai... Juk tai svolačius, ne žmogus po tokių dalykų... Savo meilužę tai juk išsivežė, ir aš manau, kad bolševikai pasiels su nelaiminga moterimi-motina žmoniškiau nei tas bjaurybė Kerenskis. Fui, žmogus šiuo klausimu labiausiai ištvirkęs padaras... Žvėris, gyvūnas tik tam tikru laiku tenkina gamtos duotą instinktą paprastai, natūraliai. Žmogus, į Dievą panaši

29 Jelizaveta Timė (Елизавета Ивановна Тиме, 1884–1968) – rusų dramos aktorė, teatro pedagogė. 1917 m. vasarą Petrograde pasklido gandai apie Timė romaną su Kerenskiu ir būsimas vestuves, tačiau abejojama, ar šie gandai turėjo rimtą pagrindą (1918 m. Timė ir jos vyras spaudoje tai paneigė).

30 Olga Kerenskaja (Ольга Львовна Керенская, 1884–1975) – pirmoji Aleksandro Kerenskio žmona.

31 Kerenskio žmona su sūnumis bolševikų buvo kalinta šešias savaites, jie paleisti 1918 m. rudenį. Sužinoję, kad Kerenskis išvyko į užsienį, 1920 m. iš Rusijos pabėgo ir jie. Kerenskio sūnūs Olegas Kerenskis (Олег Александрович Керенский, 1905–1984) ir Glebas Kerenskis (Глеб Александрович Керенский, 1907–1990) liko gyventi Didžiojoje Britanijoje, kur Olegas tapo garsiu tiltų inžinieriumi.

būtybė, iškreipė ši gamtos įsakymą, pavertė jį purvu, iškrypimu. Žmogus nepasotinamas, jis bjaurus iki šlykštybių, jis peržengia visas ribas, kad tik išgalvotų, kaip iškrypėliškai pasitenkinti. Ko, ko tik neprasimanė žmogus, tenkindamas savo aistras!.. Koks žemas ir bjaurus jis dėl to – pats šlykščiausias ir bjauriausias gyvūnas... Gyvūnui, žvėriui – tai gamtos dėsnis, instinkto veikimas, žmogui – žema aistra, šlykštus pasitenkinimas.

Iš rusų k. vertė Birutė Avižiniene

ŠALTINIAI

- [Pleirytė-Puidienė Ona] 1917–1919. *Mano gyvenimo knyga* [rankraštis], VUB RS, sign.: F1-E422, l. 1–297.
- [Pleirytė-Puidienė Ona], O. Pl. Puidienė-Vaidilutė 1938. „O. Pl. Puidienės-Vaidilutės užrašai. Praeities šešėliai“, *Lietuvos žinios*, 1938-07-14, 156, 5.
- [Pleirytė-Puidienė Ona], O. Pl. Puidienė-Vaidilutė 1938. „O. Pl. Puidienės-Vaidilutės užrašai. Praeities šešėliai“, *Lietuvos žinios*, 1938-08-22, 188, 5.
- Vaidilutė [O. Pleirytė-Puidienė] 1932. „Pavasario balsai“, *Vairas*, 9, 463–468.
- VDU Bibliotekos rankraščių inventorių, kn. 2, Įrašas 1655, 1936–10–12, 6.

LITERATŪRA

- Engelstein Laura 1992. *The Keys to Happiness. Sex and the Search for Modernity in Fin-de-Siècle Russia*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Kubilius Vytautas 2003. *Dviese literatūrinėse sūpuoklėse. Kazys Puida ir Vaidilutė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Linkevičius Petras 1939. *Sibiro batalionas. Pirmas atskiras lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardu Sibire (iš atsiminimų)*, Kaunas: Spaudos fondas.
- McGuire Mohr Joan 2014. *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917–1922*, Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Morrissey K. Susan 2006. *Suicide and the Body Politic in Imperial Russia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stone Blackwell Alice (sud.) 1917. *The Little Grandmother of the Russian Revolution. Reminiscences and Letters of Catherine Breshkovsky*, Boston: Little, Brown, and Company.
- Янгирова И. С. 2012-12-27. 120 лет Челябинскому переселенческому пункту. Prieiga internete: <<https://archive74.ru/120-let-chelyabinskomu-pereselencheskomu-punktu>> [žiūr. 2024 11 10].